

– (Пеузето из књиге, почев од стране 295.) –

Железничка станица у Трстенику са а. угарским војницима 1917/18. год.

...При самоме крају Септембра почеле су се проносити вести о борбама на Солунском и Албанском фронту. Најпре се говорило о великим успесима Споразумних Сила на томе фронту, а за тим и о томе, како Бугари неће више да ратују. 1-ог Октобра, пак, „Пестер Лојд“ донео је опширно вести о томе, да се Бугарска збиља обратила Споразумним Силама за сепаратни мир, а „Пести Хирлап“ потврдио је да је примирје између Бугарске и поменутих Сила већ утврђено.

Једновремено са тим отпочела су живља кретања војске кроз овај крај. Једне су ишле од Крушевца за Краљево, друге обратно. Њихови официри и војници говорили су, како је и са једне и са друге стране наступила по њих опасност. Са једне стране зато, што су Споразумне војске већ заузеле Скопље и иду напред, а са друге стране, што су Талијани заузели Косовску Митровицу.

Октобра 3-ег изјутра пуштена је из местне Команде вест, како се и окружна Команда из Крушевца, а и наша Команда селе за Чачак, а и на једноме и на другоме месту замењују их Немци.

Истога дана у вече саопштено је Команданту места из Крушевца телефоном поверљиво, да је закључено примирје на свима

фронтовима, и да ће о томе добити и званичан телеграм. Ову вест Командант је примио у официрској менажи, (кући Мирићевој) услед које су се официри толико изопијали, да су се по земљи котрљали. Но сутра дан Командант Ајзенхут казао је кмету Благоју Савићу, кад га је овај запитао је ли поменута вест истинита: да он о томе није добио званичну вест, а ако је добије одмах ће наредити њено обнародовање.

У подне, пак кад је стигао воз и донесене новине, видело се, да су Централне Силе доиста понудиле Споразумним државама мир, на основу оних услова које је раније истекао Председник уједињених Америчких држава Вилсон. Било је очевидно да је то било саопштено овдешњем Команданту и да су се овдашњи а. угарски официри тврдо надали прихваћању те мировне понуде.

Октобра 7. и 8-ог прошла је кроз Трстеник двајестину теретних аутомобила, натоварених канцеларијским стварима, књигама и актима. Од шофера сазнало се да су то ствари Крушевачке окружне Команде, које се носе преко Краљева – Чукојевца за Крагујевац, на главну жељезничку пругу, пошто на главној прузи код Сталаћа, Немци не примају ништа за провоз. То је био први поуздани сигнал за нас, да предстоји евакуација овога краја.

Одмах затим и а. угарски официри у овоме месту отпочели су продавати своје ствари: свиње које су по околним селима хранили, пекмез, маст, брашно, дрва и г. под. изговарајући се, како то чине, божем, због тога, што су одавде премештени. Вредно је забележити, да су ови официри и подофицири имали знатан број стоке и живине која је храњена по селима, храном од народа отиманом или реквизираном, а купљена по принудним ценама, по којима се куповало за војску. Тако на пр. поручник Денаро заклао је и продао 4. свиње, перучник Шолтес тако исто, наредник Закурин и под наредник Келер тако исто. Сам под наредник Келер добио је за распродату своју стоку преко 5.000. круна! Па и сам Командант, потпуковник Ајзенхут продао је неколико свиња.

И из Команде, а и од стране њихових официра стално су пуштани гласови, како они одавде иду да би направили место Немцима, но то је слабо ко веровао. Свак је био уверен да они тиме само прикривају своје бегство одавде.... Ово је било у талико веровагњије, што су од 3-ег до 6-ог Октобра жељезнички возови престали возити приватне цивиле, па су, чак обуставили и поштански саобраћај.

6-ог Октобра биле су послате овдешњем Суду пореске књижице, да се по истима од становника наплаћује пореза за 1918 годину. 11-ог Октобра, пак, двшао је нарочиги официр из окружне команде ради тога, Кад је отишао у општ. Суд и затражио од кмета Благоја Савића

прикупљену порезу, и, кад му је овај одговорио да због других послова није до сада ништа прикупио, овај је чак потегао револвер!

Одмах затим тај официр, са Благојем Савићем кметом, једним наредником и 6 војника са пушкама, заредио је од дућана до дућана и од куће до куће те тражио порезу.

Кад су дошли у дућан Мате Миладиновића трг. и затражили порезу, и кад им је он одговорио, да до сада није знао ни колика је сума на њега распоређена па је није могао ни спремити, официр му је подвикнуо: – Марш! Да ћутиш! Паре! – И он је положио.

У апотеци г. Св. Трајковића, помоћник апотекарски казао им је, да Апотекар није ту већ у Врњцима. Тада је официр тражио кључ од касе, који му је дат. Он је сам из касе извадио суму за порезу – па отишао. Тако и томе слично радили су и по другим радњама, и ретко ко да није положио новац. Како сам сазнао прикупљено је више од половине разрезане суме, око 25.000 круна. У подне овај официр отишао је у Врњце, у истој целји.

Октобра 12. дотерана је у Трстеник силна стока из среза, а нарочито говеда. Поред тога дотерана су из среза скоро сва кола коњска а нарочито воловска. Команда је од тога пробрала 320 грла говеди и за себе задржала, а остало пустила. Никома од кога је шта узето није дата признаница нити му је плаћено. Кола су сва задржана за сеобу команде. Осим тога, свака Општина морала је дати и по 4-5 људи да ову стоку гоне. Општина трстеничка морала је одредити два своја грађанина као таоце, који ће са стоком путовати, и јамчити за сигурност њихова транспорта. Ови грађани били су: Тодор Петковић и Момир Павловић трговци.

Истога дана око подне почело се по вароши зуцкати, како по околини имаде српских комита, који се спремају да од аустријанаца одузму стоку отету од народа. По свој прилици због тога је одмах добошем објављена следећа каредба:

„Телефонска линија поред жељезничке пруге као и жељезничка пруга имају се чувати од сваке повреде. Ако би, било једна или друга хотимично и намерно биле прекинуте, часници општинскога Суда биће под Суд стављени, варош ће бити запаљена, а становништво десетковано“!

Пред вече стигла је овдашњој Команди заповест да се сви одавде крећу, и исте ноћи отпутовао је један одред понтоњера, који тек што беху оправили дрвени мост на Морави.

Октобра 13-ог изјутра објављена је добошем наредба местне Команде овакове садржине:

„Због догађаја који су се одиграли у Ужицу, Чачку и Крушевцу, проглашује се за те округе преки Суд.“

Пред подне отишао сам на овдешњу жељезничку Станицу, где ми је један а. угарски наредник, жељезнички службеник, казао, како је јуче, близу Ужица, један воз, пун војаника и жандарма бачен у ваздух. Даље казао ми је, како ће возови саобраћати само још данас, па ће се одмах, по истој наредби, све палити и рушити. На овдашњој станици пумпа је већ била покварена и казан однесен, а војничка кујна спакована...

Докле је последња два-три дана сва војска ишла је у правцу ка Краљеву, данас је двајестину кола, жалосних, поломљених, с' изгладнелим коњићима, а пред њима два официра и између њих једна женска, на коњима, прошла у правцу ка Крушевцу!

Од јуче су у „Топаловића“ механи позатварани таоци из неких општина овага среза.

Пред вече објављено је добошем: „Како ће следеће ноћи кроз варош пролазити извесне Немачке трупе. Ако би који немачки војник од становништва погинуо, за једнога погинулог војника, погубиће се стотину овдашњи грађана!“ Међутим нису прошле никакве Немачке трупе...

Жељезница је већ напуштена. Из жељезничке Станице однесене су апсолутно све ствари и намештај. Мала зградаца до Станице - кујна, порушена је и спаљена. Скретнице покварене. У Магацину и напољу испред овога стоје на стотине џакова пшенице и кукуруза, које аустријанци нису могли однети. Нису однели ни велику количину: бандера, и шлипера, ни неколико милиона килограма сена и сламе, што је све било у близини жељезничке Станице саденуто. Знатан део војске отпутовао је одавде синоћ.

Местни Командант предао је синоћ власт овдешњем општин. Суду, а данас путује са особљем команде преко Краљева и Чукојевца за Крагујевац. У подне, о ручку у „Цониној кафани“, дошли су тамо и наши кметови, а и неколико грађана, да се са Командантом опросте. Том приликом командант г. Ајзенхут држао је кратак говор и у овоме изјавио захвалност становништву вароши и среза, које се за све време докле је он био овде командант, држала лојално. Даље је рекао, коко ће се увек пријатно сећати овога места, и зажелео је Србији и Србима свако добро. Г. Ајзенхут био је у овоме месту Командант више од годину дана. За сво то време на свакога је чинио утисак лепо васпитаног и поштеног човека. Било је, до душе, и таквих појаве, које су говориле противно овоме. У

Команди је наредник Закурил био свемоћан човек, а он је био склон на свако-врсна неваљалства, а нарочито неваљалства из грабљивости. Радио је шта је хтео, пљачкао људе, а сељаке тукао као стоку. Тако шта он доиста није и смео радити, да му то није одобравао Ајзенхут. Но сад, пред полазак, г. Ајзенхут је показао, да није био исправан човек. Он је јуче покупио од извесних оvd. трговаца, признанице, на извисне суме које им је Команда имала плаћати за куповину разних ствари, а њима казао да данас дођу за новац. Тако, узео је признанице: од Раде Симића гвожђара на 600 круна, од Пере Стојадиновића на 180 круна, а и још од неких. А кад су ови људи јутрос отишли за новац и јавили се г. Ајзенхуту, он их је упутио Закурилу. Кад су отишли код Закурила, Закурил им је рекао да то командант плаћа, а не он. Покушају поново отићи до г. Ајзенхута, но овај беше из канцеларије изашао и отишао у „Цонину кафану“. И тако је отпутовао, а за примљене признанице није никоме дао ни аспру!..

Октобра 4-ог стигла је овде жандармерија из села Рибника са својом комором, а преко ноћ и жандармерија из Александровца и Бруса, опет са својом комором. Сутра дан жандарми из ових одреда, јавно су на оvd. пијаци продавали разне ствари: сандуке, рамове од слика, коже за обућу па чак, и женске кошуље, што су, несумњиво, од народа опљачкали. Од ових жандарма чуло се, да су предстраже наше војске већ стигле у Брус и да наступају овамо. Међутим ни са које стране нису се чуле борбе осим, што су јуче после подне преко нас прелетели пет ареоплана, незнано чијих.

Октобра 15-ог сва овде налазећа се војска и жандармерија, заједно са трстеничком жандармеријом и комором од стотину кола од народа одузетих, прешла је са оне стране Мораве. Овде је остало само двајестину минера са једним поручником, који су, по њиховом казивању, имали да пале и руше: жељезничку Станицу, објекте, жита и сена. У вече догодио се један ружан догађај, свакако од стране наших људи: Обијен је један магацим са кукурузом и из овога разнесена знатна количина кукуруза. Кукуруз из овога магацина продаван је јавно становништву. Слушао сам, да су у овој пљачки учествовали и неки од отменијих грађана (Бошко Јанковић трг. Драга Илијић шеф станице, жена срескога писара Југовића и т. д), а видео сам лично, кад је Јевта Чомагић дотерао својој кући кола овога кукуруза. На питање кмета Благоја Савића ја сам му дао савет, да сав тај кукуруз или одузме, или попише до успоставе наших власти, јер оно што је заостало од а.

угарских власти припада српској држави, нити је то који смео красти, нити који од крадљиваца куповати. Али нисам послушан.

Октобра 16-ог у брдима око Трстеника виђани су српске комите. Један сељак из села Оцака, један сахат удаљеног од вароши разговарао је са њима и они су му рекли, како су још синоћ могли у варош ући, али нису хтели то учинити само због тога да би се избегла борба, од које би становници могли страдати, но да ће свакако, ући данас до подне, до кога ће времена, извесно, а. угарски војници отићи из вароши.

Тога дана а. угарски војници разносили су по вароши на колима пшеницу заосталу на жељезничкој Станици и продавали је становништву. г. Влад. Николић пензианер, купио је предамном 1. џак пшенице од 70-80. кила за 30 круна.

Пред вече отпочело је по крајцима вароши пушкарање између наших комита и а. угарских војника, али је било ретко и трајало кратко време. Око 9. сахата преко ноћ поновило се.

Први српски војници у Трстенику 17. октобра 1918. код Брадићеве куће на раскрсници улица Чајкине и Радоја Крстића.

Сутра дан 17. октобар освануо је миран дан. По вароши још су се виђали а. угарски војници. Али око 10. сахати отпоче пуцњава пушака са свију страна. Комите беху ушле у варош. Већи део непријатељских војника беше пребегао на ону страну Мораве, а неколико њих беху заробљених. Уз комите беху се придружили и неки овдашњи становници такође са пушкама. Пушкарање између комита са ове и а. угарских војника са оне стране Мораве трајало је скоро целог дана. Дрвени мост на Морави аустријанци беху спалили.

Пред подне стигао је у Трстеник један српски официр, који је известио нашу наступајућу коњицу, да су Аустријанци напустили Трстеник.

Октобра 18-ог пушкарење с прекидима трајало је целега дана. У 1. сахат по подне један а. угарски брдски топ, намештен на медвеђском виноградском брду, избацио је десет шрапнелских метака на Трстеник, од којих су 4 пали на сред вароши и убили једну жену. У 5 сахати по подне један аероплан долетео је од стране Јагодине и на варош пуцао из митраљеза. У 5 1/2 сахати по подне стигао је у варош један ескадрон српске коњице.

Овога дана погинуо је у вароши Јевта Лукић трг. овдешњи који је учествовао у хватању а. угарских војника.

И 19-ог Октобра било је пушкарања с прекидима, а тако и сутра дан 20-ог. Овога дана после подне онај српски ескадрон коњице, отпутовао је у правцу Чукојевац – Крагујевац.

21-ог преко ноћ стигле су кеке нове српске трупе и разместили се по брдима са десне стране Мораве, више Трстеника, услед чега, око 7 1/2 часова пре подне Аустријанци отпочеше пуцати на њу из топова, од којих неколико метака падоше и на варош. После подне то је продужено и четири гранате пале су у средину вароши, а преко ноћ учињено је то исто.

А 22-ог Октобра, наше извиднице са оне стране Мораве поднеле су извештај, како је сва а. угарска војска и артиљерија, која је била са оне стране реке, отишла у правцу преко Манастира Љубостиње.

Тога дана после подне три непријатељска аероплана кружили су над Трстеником и пуцали на варош из митраљеза.

Од тада овај крај беше дефинитивно од окупационе а. угарске војске ослобођен.

Сељани са оне стране Мораве причаху нам о разноврсним зверствима, што их беху тамо починили а. угарски војници после њихова бегства одавде. Под изговором срдитости, што су их у Трстенику нападали не само комите већ и грађани, они су вршили насиља над женскињем па и над женском децем. Што им се год допало из појединих домова у селима: Грабовцу, Богдању и Медвеђи, узели су и собом однели. У Грабовцу су убили, пошто су му ножем око ископали, таста Председника општине, а и још једнога сељака. Кућу Председника општине сву су опљачкали, а општинску касу на комаде разбили и из ње све узели. У Медвеђи пуцали су из митраљеза на сеоску дечицу и једно циганче убили, а друго ранили.

Пре два дана, пак, медвеђски жандарми учинили су ово:

– Неки Аврам Дубљанин из Медвеђе дао је пре 2-3 године дао је ономашњој жандамерији на послугу своју врло добру кобилу.

Кад се приметило да а. угарска војска хоће одавде да иде, овај човек из страха да му жандарми не одведу собом његову кобилу, узме исту и са овом се сакрије у планину. Жандарми су га тражили па када га нису нашли – запалили су му кућу!

Као што се, из овога што смо изнели види, понашање а. угарске војске, за све време њихове окупације овога краја, било је у пуном смислу речи зверско.

Њихови официри и подофицир, иако је реквизиција била укинута, реквирирали су од народа, не за потребу војске, већ за себе лично, све што су хтели и што им се допадало, па су после то, при своме одласку одавде, распродавали, и на тај начин дошли до знатних сума новаца, које су собом однели. На тај начин разнесена је и упропашћена велика количина намештаја, дигнута из Вила у Врњцима, и могу рећи, да осим што је п. пуковник г. Ајзенхут, вратио клавир реквириран из куће Бељића, нико други није вратио ништа од онога што је био на исти начин узео.

То што су радили официри и подофицири, радили су и прости војници, само на други начин. Они су по друмовима, па и на самој овдешњој пијаци, отимали од сељана њихове производе па их затим продавали и гомилали новац. О моралу и дисциплина код војника није било ни спомена.

Али и морал и дисциплина код њих, беху се срозали на нулу, кад су одавде одступали. Ону стоку 320 говеди – коју су одавде при одступању повели, војници су узгред продавали. Коморска кола пуштали су кућама за новац. Па су за новац одпустили и таоце: Тодора Петковића и Момира Павловића.

На завршетку ових успомена неће бити излишно ако истакнем једну појаву, колико ружну толико и жалосну, која срамоти наш национални углед, којим смо се раније поносили, и на коме су нам други народи завидели, у целји, неби ли се слични појави, за у будуће сходним мерама онемогућили:

„Од како је извршена окупација овога краја, све се више испољавала поквареност појединих особа, како мушкога тако и женскога пола. Извесне женске, срећом у сразмерно маломе броју, међу којима је, на жалост било и наших госпођа, јавно су се саживеле са појединим а. угарским официрима, уживајући од њих разноврсне потпоре, а несумњиво, служећи их и у питањима чисто политичке природе, т.ј.

дајући им обавештења о местним приликама и околностима. Тако на пример, исте женске јавно су називане, по именима њихових милосника: Кнежевићка, Шолтесовица, Гутманка, Павличина и т. д. без да су се оне тога стиделе“!

Извесни људи, пак, јавно су служили непријатеља своје отачбине и код ових денунцирали своје суграђане, ако би који од њих прикрио што од своје, муком стечене имаовине, или ако неби извршио какву наредбу власти, излажући их тако ревносно незгодама и штетама.

А извесни трговци и шпекуланти прикривали су своје трговачке еспапе све дотле, докле их није сасвим нестало, па су их тек онда износили и продавали са провизијом 300% па и више. Сва пажња њихова ограничавала се само на то, да згрну што више новца од својих ближњи, не осврћући се на њихову невољу и нужду...

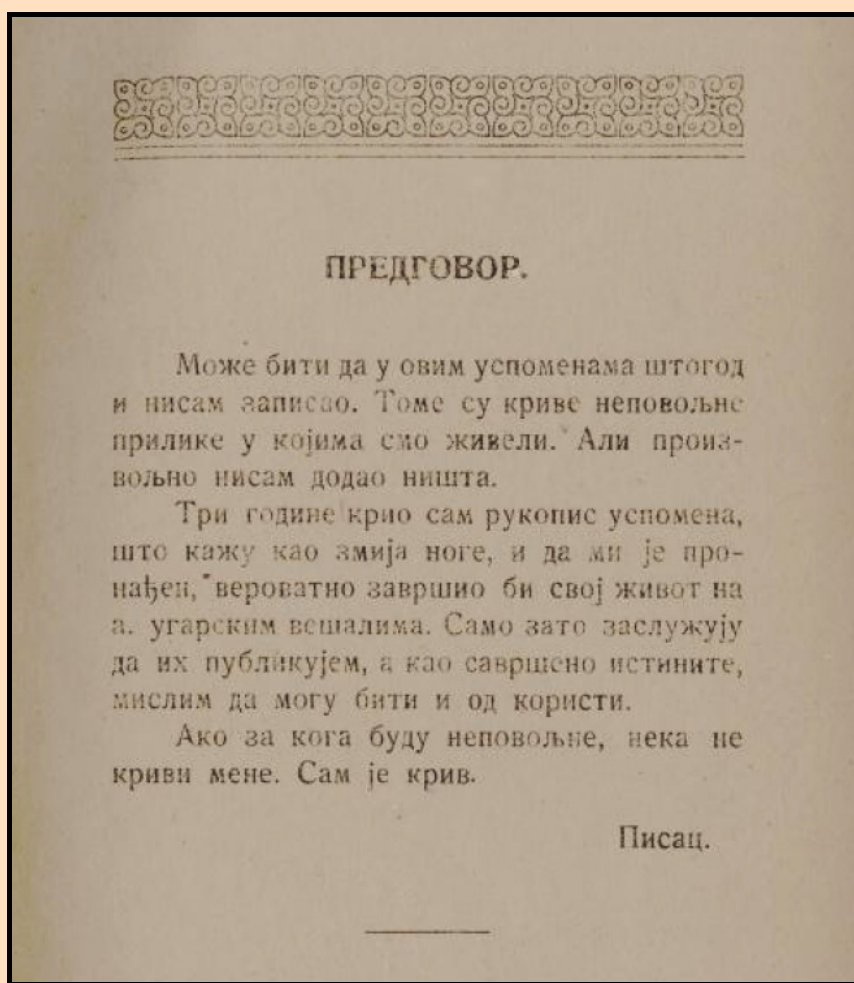
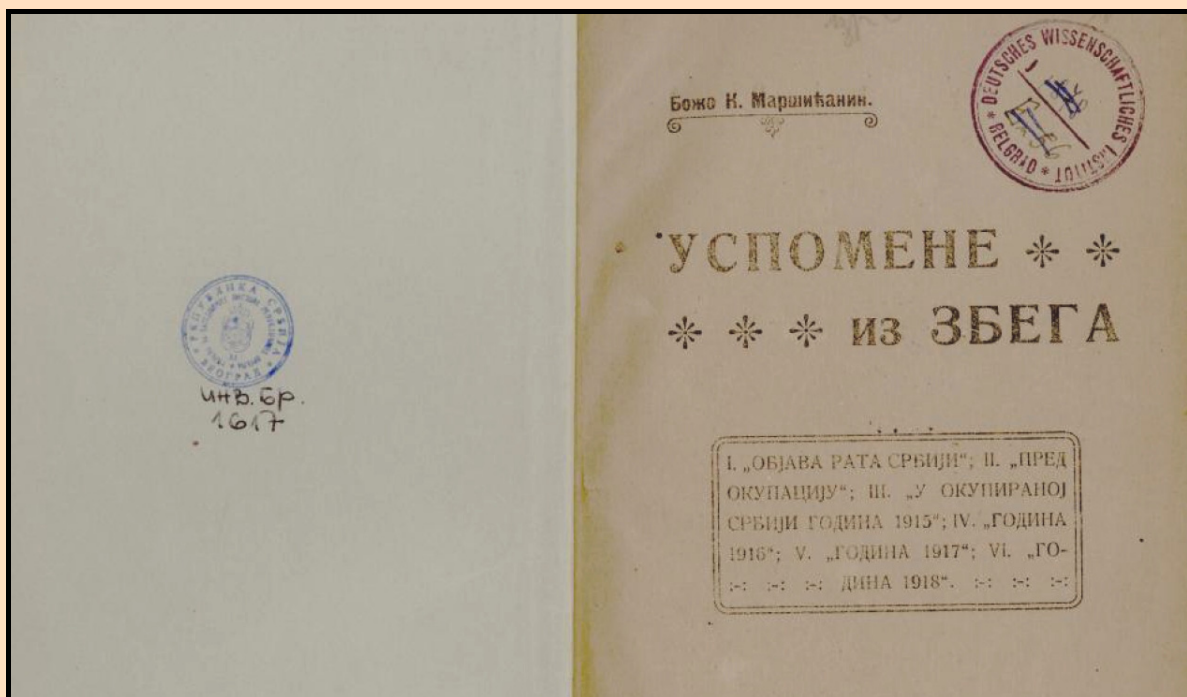
Сличних појава било је и по селима, и још у већој мери. Сељани који су своје производе и стоку доносили на продају, сваким даном зидали су цене, правдајући ово тиме, као да на тај начин ваде штету учињену им од непријатеља. За њих није било номорално наплаћивати штету од онога који је није учинио!

На овај начин и поменути трговци и сви сељани, накупили су толике суме новаца, колико ни у сну нису сањали да ће икада имати, па већ, нису знали шта са овим богаством да раде. Сељачка момчад куповали су по трговинама: армунике, кларинете и друге спрдње, по 100 круна комад. Сељанке су за одело куповале свилене штофове по 100 круна метар, а ципеле плаћале по 300 круна. И нема никакве сумње, да су сви они желели, да ово и оваково стање остане у земљи што дуже, што нису ни крили.

Божидар (Божо) К. Маршићанин

ЗЕМУН
ЕЛЕКТРИЧНА ШТАМПАРИЈА ЈОСИПА САБО
1919.

– (Peuzeto iz knjige, počev od strane 295.) –

Železnička stanica u Trsteniku sa a. ugarskim vojnicima 1917/18. god.

...Pri samome kraju Septembra počele su se pronositi vesti o borbama na Solunskom i Albanskom frontu. Najpre se govorilo o velikim uspesima Sporazumnih Sila na tome frontu, a za tim i o tome, kako Bugari neće više da ratuju. 1-og Oktobra, pak, „Pester Lojd“ doneo je opširno vesti o tome, da se Bugarska zbilja obratila Sporazumnim Silama za separadni mir, a „Pesti Hirlap“ potvrdio je da je primirje između Bugarske i pomenutih Sila već utvrđeno.

Jednovremeno sa tim otpočela su življa kretanja vojske kroz ovaj kraj. Jedne su išle od Kruševca za Kraljevo, druge obratno. Njihovi ficiri i vojnici govorili su, kako je i sa jedne i sa druge strane nastupila po njih opasnost. Sa jedne strane zato, što su Sporazumne vojske već zauzele Skoplje i idu napred, a sa druge strane, što su Talijani zauzeli Kosovsku Mitrovicu.

Oktobra 3-eg izjutra puštena je iz mestne Komande vest, kako se i okružna Komanda iz Kruševca, a i naša Komanda sele za Čačak, a i na jednome i na drugome mestu zamenjuju ih Nemci.

Istoga dana u veče saopšteno je Komandantu mesta iz Kruševca telefonom poverljivo, da je zaključeno primirje na svima frontovima, i da će o tome dobiti i zvaničan telegram. Ovu vest Komandant je primio u oficirskoj menaži, (kući

Mirićevoj) usled koje su se oficiri toliko izopijali, da su se po zemlji kotrljali. No sutra dan Komandant Ajzenhut kazao je kmetu Blagoju Saviću, kad ga je ovaj zapitao je li pomenuta vest istinita: da on o tome nije dobio zvaničnu vest, a ako je dobije odmah će narediti njeno obnarodovanje.

U podne, pak kad je stigao voz i donesene novine, videlo se, da su Centralne Sile doista ponudile Sporazumnim državama mir, na osnovu onih uslova koje je ranije istekao Predsednik ujedinjenih Američkih država Vilson. Bilo je očividno da je to bilo saopšteno ovdešnjem Komandantu i da su se ovdašnji a. ugarski oficiri tvrdo nadali prihvaćanju te mirovne ponude.

Oktobra 7. i 8-og prošla je kroz Trstenik dvajestinu teretnih automobila, natovarenih kancelarijskim stvarima, knjigama i aktima. Od šofera saznalo se da su to stvari Kruševačke okružne Komande, koje se nose preko Kraljeva – Čukojevca za Kragujevac, na glavnu željezničku prugu, pošto na glavnoj pruzi kod Stalaća, Nemci ne primaju ništa za provoz. To je bio prvi pouzdani signal za nas, da predstoji evakuacija ovoga kraja.

Odmah zatim i a. ugarski oficiri u ovome mestu otpočeli su prodavati svoje stvari: svinje koje su po okolnim selima hranili, pekmez, mast, brašno, drva i r. pod. izgovarajući se, kako to čine, božem, zbog toga, što su odavde premešteni. Vredno je zabeležiti, da su ovi oficiri i podoficiri imali znatan broj stoke i živine koja je hranjena po selima, hranom od naroda otimanom ili rekvirisanom, a kupljena po prinudnim cenama, po kojima se kupovalo za vojsku. Tako na pr. poručnik Denaro zaklao je i prodao 4. svinje, peručnik Šoltes tako isto, narednik Zakuril i pod narednik Keler tako isto. Sam pod narednik Keler dobio je za rasprodatu svoju stoku preko 5.000. kruna! Pa i sam Komandant, potpukovnik Ajzenhut prodao je nekoliko svinja.

I iz Komande, a i od strane njihovih oficira stalno su puštani glasovi, kako oni odavde idu da bi napravili mesto Nemcima, no to je slabo ko verovao. Svak je bio uveren da oni time samo prikrivaju svoje begstvo odavde.... Ovo je bilo u taliko verovagnije, što su od 3-eg do 6-og Oktobra željeznički vozovi prestali voziti privatne civile, pa su, čak obustavili i poštanski saobraćaj. 6-og Oktobra bile su paslate ovdešnjem Sudu poreske knjižice, da se po istima od stanovnika naplaćuje poreza za 1918 godinu. 11-og Oktobra, pak, dvšao je naročigi oficir iz okružne komande radi toga, Kad je otišao u opšt. Sud i zatražio od kmeta Blagoja Savića prikupljenu porezu, i, kad mu je ovaj odgoverio da zbog drugih poslova nije do sada ništa prikupio, ovaj je čak potegao revolver!

Odmah zatim taj oficir, sa Blagojem Savićem kmetom, jednim narednikom i 6 vojnika sa puškama, zaredio je od dućana do dućana i od kuće do kuće te tražio porezu.

Kad su došli u dućan Mate Miladinovića trg. i zatražili porezu, i kad im je on odgovorio, da do sada nije znao ni kolika je suma na njega raspoređena pa je nije mogao ni spremi, oficir mu je podviknuo:

– Marš! Da čutiš! Pare! – I on je položio.

U apoteci g. Sv. Trajkovića, pomoćnik apotekarski kazao im je, da Apotekar nije tu već u Vrnjcima. Tada je oficir tražio ključ od kase, koji mu je dat. On je sam iz kase izvadio sumu za porezu – pa otišao.

Tako i tome slično radili su i po drugim radnjama, i retko ko da nije položio novac. Kako sam saznao prikupljeno je više od polovine razrezane sume, oko 25.000 kruna. U podne ovaj oficir otišao je u Vrnjce, u istoj celji.

Oktobra 12. doterana je u Trstenik silna stoka iz sreza, a naročito goveda. Pored toga doterana su iz sreza skoro sva kola konjska a naročito volovska. Komanda je od toga probrala 320 grla govedi i za sebe zadržala, a ostalo pustila. Nikome od koga je šta uzeto nije data priznanica niti mu je plaćeno. Kola su sva zadržana za seobu komande. Osim toga, svaka Opština morala je dati i po 4-5 ljudi da ovu stoku gone. Opština trstenička morala je odrediti dva svoja građanina kao taoce, koji će sa stokom putovati, i jamčiti za sigurnost njihova transporta. Ovi građani bili su: Todor Petković i Momir Pavlović trgovci.

Istoga dana oko podne počelo se po varoši zuckati, kako po okolini imade crpskih komita, koji se spremaju da od ayestrijanaca oduzmu stoku otetu od naroda. Po svoj prilici zbog toga je odmah dobošem objavljena sledeća naredba:

„Telefonska linija pored željezničke pruge kao i željeznička pruga imaju se čuvati od svake povrede. Ako bi, bilo jedna ili druga hotimično i namerno bile prekinute, časnici opštinskoga Suda biće pod Sud stavljeni, varoš će biti zapaljena, a stanovništvo desetkovano“!

Pred večer stigla je ovdašnjoj Komandi zapovest da se svi odavde kreću, i iste noći otputovao je jedan odred pontonjera, koji tek što behu opravili drveni most na Moravi.

Oktobra 13-og izjutra objavljena je dobošem naredba mestne Komande ovakove sadržine:

„Zbog događaja koji su se odigrali u Užicu, Čačku i Kruševcu, proglašuje se za te okruge preki Sud.“

Pred podne otišao sam na ovdešnju željezničku Stanicu, gde mi je jedan a. ugarski narednik, željeznički službenik, kazao, kako je juče, blizu Užica, jedan voz, pun vojanika i žandarma bačen u vazduh. Dalje kazao mi je, kako će vozovi saobraćati samo još danas, pa će se odmah, po istoj naredbi, sve

paliti i rušiti. Na ovdašnjoj stanici pumpa je već bila pokvarena i kazan odnesen, a vojnička kujna spakovana...

Dokle je poslednja dva-tri dana sva vojska išla je u pravcu ka Kraljevu, danas je dvajestinu kola, žalosnih, polomljenih, s' izgadnelim konjićima, a pred njima dva oficira i između njih jedna ženska, na konjima, prošla u pravcu ka Kruševcu!

Od juče su u „Topalovića“ mehani pozatvarani taoci iz nekih opština ovoga sreza.

Pred večer objavljeno je dobošem: „Kako će sledeće noći kroz varoš prolaziti izvesne Nemačke trupe. Ako bi koji nemački vojnik od stanovništva poginuo, za jednoga poginulog vojnika, pogubiće se stotinu ovdašnji građana!“

Međutim nisu prošle nikakve Nemačke trupe...

Željeznica je već napuštena. Iz željezničke Stanice odnesene su apsolutno sve stvari i nameštaj. Mala zgradica do Stanice - kujna, porušena je i spaljena. Skretnice pokvarene. U Magacinu i napolju ispred ovoga stoje na stotine džakova pšenice i kukuruza, koje austrijanci nisu mogli odneti. Nisu odneli ni veliku količinu: bandera, i šlipera, ni nekoliko miliona kilograma sena i slame, što je sve bilo u blizini željezničke Stanice sadenuto. Znatan deo vojske otputovao je odavde sinoć.

Mestni Komandant predao je sinoć vlast ovdešnjem opštin. Sudu, a danas putuje sa osobljem komande preko Kraljeva i Čukojevca za Kragujevac. U podne, o ručku u „Coninoj kafani“, došli su tamo i naši kmetovi, a i nekoliko građana, da se sa Komandantom oproste. Tom prilikom komandant g. Ajzenhut držao je kratak govor i u ovome izjavio zahvalnost stanovništvu varoši i sreza, koje se za cve vreme dokle je on bio ovde komandant, držala lojalno. Dalje je rekao, koko će se uvek prijatno sećati ovoga mesta, i zaželeo je Srbiji i Srbima svako dobro.

G. Ajzenhut bio je u ovome mestu Komandant više od godinu dana. Za svo to vreme na svakoga je činio utisak lepo vaspitanog i poštenog čoveka. Bilo je, do duše, i takvih pojave, koje su govorile protivno ovome. U Komandi je narednik Zakuril bio svemoćan čovek, a on je bio sklon na svako-vrsna nevaljalstva, a naročito nevaljalstva iz grabljivosti. Radio je šta je hteo, pljačkao ljude, a seljake tukao kao stoku. Tako šta on doista nije i smeo raditi, da mu to nije odobravao Ajzenhut. No sad, pred polazak, g. Ajzenhut je pokazao, da nije bio ispravan čvvek. On je juče pokupio od izvesnih ovd. trgovaca, priznanice, na izvisne sume koje im je Komanda imala plaćati za kupovinu raznih stvari, a njima kazao da danas dođu za novac. Tako, uzeo je priznanice: od Rade Simića gvoždara na 600 kruna, od Pere Stojadinovića na 180 kruna, a i još od nekih. A kad su ovi ljudi jutros otišli za novac i javili

se g. Ajzenhutu, on ih je uputio Zakurilu. Kad su otišli kod Zakurila, Zakuril im je rekao da to komandant plaća, a ne on. Pokušaju ponovo otići do g. Ajzenhuta, no ovaj beše iz kancelarije izašao i otišao u „Coninu kafanu“. I tako je otputovao, a za primljene priznanice nije nikome dao ni aspru!..

Oktobra 4-og stigla je ovde žandarmerija iz sela Ribnika sa svojom komorom, a preko noć i žandarmerija iz Aleksandrovca i Brusa, opet sa svojom komorom. Sutra dan žandarmi iz ovih odreda, javno su na ovd. pijaci prodavali razne stvari: sanduke, ramove od slika, kože za obuću pa čak, i ženske košulje, što su, nesumnjivo, od naroda opljačkali. Od ovih žandarma čulo se, da su predstraže naše vojske već stigle u Brus i da nastupaju ovamo. Međutim ni sa koje strane nisu se čule borbe osim, što su juče posle podne preko nas preleteli pet areoplana, neznano čijih.

Oktobra 15-og sva ovde nalazeća se vojska i žandarmerija, zajedno sa trsteničkom žandarmerijom i komorom od stotinu kola od naroda oduzetih, prešla je sa one strane Morave. Ovde je ostalo samo dvajestinu minera sa jednim poručnikom, koji su, po njihovom kazivanju, imali da pale i ruše: željezničku Stanicu, objekte, žita i sena. U večer dogodio se jedan ružan događaj, svakako od strane naših ljudi: Obijen je jedan magacim sa kukuruzom i iz ovoga raznesena znatna količina kukuruza. Kukuruz iz ovoga magacina prodavan je javno stanovništvu. Slušao sam, da su u ovoj pljački učestvovali i neki od otmenijih građana (Boško Janković trg. Draga Ilijić šef stanice, žena sreskoga pisara Jugovića i t.d.), a video sam lično, kad je Jevta Čomagić doterao svojoj kući kola ovoga kukuruza. Na pitanje kmeta Blagoja Savića ja sam mu dao savet, da sav taj kukuruz ili oduzme, ili popiše do uspostave naših vlasti, jer ono što je zaostalo od a. ugarskih vlasti pripada srpskoj državi, niti je to koji smeo krasti, niti koji od kradljivaca kupovati. Ali nisam poslušan.

Oktobra 16-og u brdima oko Trstenika viđani su srpske komite. Jedan seljak iz sela Odžaka, jedan sahat udaljenog od varoši razgovarao je sa njima i oni su mu rekli, kako su još sinoć mogli u varoš ući, ali nisu hteli to učiniti samo zbog toga da bi se izbegla bopba, od koje bi stanovnici mogli stradati, no da će svakako, ući danas do podne, do koga će vremena, izvesno, a. ugarski vojnici otići iz varoši.

Toga dana a. ugarski vojnici raznosili su po varoši na kolima pšenicu zaostalu na željezničkoj Stanici i prodavali je stanovništvu. g. Vlad. Nikolić penzianer, kupio je predamnom 1. džak pšenice od 70-80. kila za 30 kruna.

Pred večerje otpočelo je po okrajcima varoši puškaranje između naših komita i a. ugarskih vojnika, ali je bilo retko i trajalo kratko vreme. Oko 9. sahata preko noć ponovilo se.

Prvi srpski vojnici u Trsteniku 17. oktobra 1918. kod Bradićeve kuće na raskrsnici ulica Čajkine i Radoja Krstića.

Sutra dan 17. oktobar osvanuo je miran dan. Po varoši još su se viđali a. ugarski vojnici. Ali oko 10. sahata otpoče pucnjava pušaka sa sviju strana. Komite behu ušle u varoš. Veći deo neprijateljskih vojnika beše prebegao na onu stranu Morave, a nekoliko njih bexy zarobljenih. Uz komite behu se pridružili i neki ovdašnji stanovnici takođe sa puškama. Puškaranje između komita sa ove i a. ugarskih vojnika sa one strane Mopave trajalo je skoro celoga dana. Drveni most na Moravi austrijanci behu spalili.

Pred podne stigao je u Trstenik jedan srpski oficir, koji je izvestio našu nastupajuću konjicu, da su Austrijanci napustili Trstenik.

Oktobra 18-og puškarenje s prekidima trajalo je celega dana. U 1. sahat po podne jedan a. ugarski brdski top, namešten na medveđskom vinogradskom brdu, izbacio je deset šrapnelskih metaka na Trstenik, od kojih su 4 pali na sred varoši i ubili jednu ženu. U 5 sahati po podne jedan aeroplan doleteo je od strane Jagodine i na varoš pucao iz mitraljeza. U 5 1/2 sahati po podne stigao je u varoš jedan eskadron srpske konjice.

Ovoga dana poginuo je u varoši Jevta Lukić trg. ovdešnji koji je učastvovao u hvatanju a. ugarskih vojnika.

I 19-or Oktobra bilo je puškaranja s prekidima, a tako i sutra dan 20-og.

Ovoga dana posle podne onaj srpski eskadron konjice, otputovao je u pravcu Čukojevac – Kragujevac.

21-og preko noć stigle su keke nove srpske trupe i razmestile se po brdima sa desne strane Morave, više Trstenika, usled čega, oko 7 1/2 časova pre podne Austrijanci otpočeše pucati na nju iz topova, od kojih nekoliko metaka padoše i na varoš. Posle podne to je produženo i četiri granate pale su u sredinu varoši, a preko noć učinjeno je to isto.

A 22-og Oktobra, naše izvidnice sa one strane Morave podnele su izveštaj, kako je sva a. ugarska vojska i artiljerija, koja je bila sa one strane reke, otišla u pravcu preko Manastira Ljubostinje.

Toga dana posle podne tri neprijateljska aeroplana kružili su nad Trstenikom i pucali na varoš iz mitraljeza.

Od tada ovaj kraj beše definitivno od okupacione a. ugarske vojske oslobođen.

Seljani sa one strane Morave pričahu nam o raznovrsnim zverstvima, što ih behu tamo počinili a. ugarski vojnici posle njihova begstva odavde. Pod izgovorom srditosti, što su ih u Trsteniku napadali ne samo komite već i građani, oni su vršili nasilja nad ženskinjem pa i nad ženskom decem. Što im se god dopalo iz pojedinih domova u selima: Grabovcu, Bogdanju i Medveđi, uzeli su i sobom odneli. U Grabovcu su ubili, pošto su mu nožem oko iskopali, tasta Predsednika opštine, a i još jednoga seljaka. Kuću Predsednika opštine svu su opljačkali, a opštinsku kasu na komade razbili i iz nje sve uzeli. U Medveđi pucali su iz mitraljeza na seosku dečicu i jedno ciganče ubili, a drugo ranili.

Pre dva dana, pak, medveđski žandarmi učinili su ovo:

– Neki Avram Dubljanin iz Medveđe dao je pre 2-3 godine dao je onomašnjoj žandameriji na poslugu svoju vrlo dobru kobilu.

Kad se primetilo da a. ugarska vojska hoće odavde da ide, ovaj čovek iz straha da mu žandarmi ne odvedu sobom njegovu kobilu, uzme istu i sa

ovom se sakrije u planinu. Žandarmi su ga tražili pa kada ga nisu našli – zapalili su mu kuću!

Kao što se, iz ovoga što smo izneli vidi, ponašanje a. ugarske vojske, za sve vreme njihove okupacije ovoga kraja, bilo je u punom smislu reči zversko. Njihovi oficiri i podoficir, iako je rekvizicija bila ukinuta, rekvirirali su od naroda, ne za potrebu vojske, već za sebe lično, sve što su hteli i što im se dopadalo, pa su posle to, pri svome odlasku odavde, rasprodavali, i na taj način došli do znatnih suma novaca, koje su sobom odneli. Na taj način raznesena je i upropašćena velika količina nameštaja, dignuta iz Vila u Vrnjcima, i mogu reći, da osim što je p. pukovnik g. Ajzenhut, vratio klavir rekviriran iz kuće Beljića, niko drugi nije vratio ništa od onoga što je bio na isti način uzeo.

To što su radili oficiri i podoficiri, radili su i prosti vojnici, samo na drugi način. Oni su po drumovima, pa i na samoj ovdešnjoj pijaci, otimali od seljana njihove proizvode pa ih zatim prodavali i gomilali novac. O moralu i disciplina kod vojnika nije bilo ni spomena.

Ali i moral i disciplina kod njih, behu se srozali na nulu, kad su odavde odstupali. Onu stoku 320 govedi – koju su odavde pri odstupanju povelili, vojnici su uzgred prodavali. Komorska kola puštali cu kućama za novac. Pa su za novac odпусти i taoce: Todora Petkovića i Momira Pavlovića.

Na završetku ovih uspomena neće biti izlišno ako istaknem jednu pojavu, koliko ružnu toliko i žalosnu, koja sramoti naš nacionalni ugled, kojim smo se ranije ponosili, i na kome su nam drugi narodi zavideli, u celji, nebi li se slični pojavi, za u buduće shodnim merama onemogućili:

„Od kako je izvršena okupacija ovoga kraja, sve se više ispoljavala pokvarenost pojedinih osoba, kako muškoga tako i ženskoga pola. Izvesne ženske, srećom u srazmerno malome broju, među kojima je, na žalost bilo i naših gospođa, javno su se saživele sa pojedinim a. ugarskim oficirima, uživajući od njih raznovrsne potpore, a nesumnjivo, služeći ih i u pitanjima čisto političke prirode, t.j. dajući im obaveštenja o mestnim prilikama i okolnostima. Tako na primer, iste ženske javno su nazivane, po imenima njihovih milosnika: Kneževića, Šoltesovica, Gutmanka, Pavličina i t. d. bez da su se one toga stidele“!

Izvesni ljudi, pak, javno su služili neprijatelja svoje otačbine i kod ovih denuncirali svoje sugrađane, ako bi koji od njih prikrio što od svoje, mukom stečene imovine, ili ako nebi izvršio kakvu naredbu vlasti, izlažući ih tako revnosno nezgodama i štetama.

A izvesni trgovci i špekulanti prikivali su svoje trgovačke espape sve dotle, dokle ih nije sasvim nestalo, pa su ih tek onda iznosili i prodavali sa

provizijom 300% pa i više. Sva pažnja njihova ograničavala se samo na to, da zgrnu što više novca od svojih bližnji, ne osvrćući se na njihovu nevolju i nuždu...

Sličnih pojava bilo je i po selima, i još u većoj meri. Seljani koji su svoje proizvode i stoku donosili na prodaju, svakim danom zidali su cene, pravdajući ovo time, kao da na taj način vade štetu učinjenu im od neprijatelja. Za njih nije bilo nomoralno naplaćivati štetu od onoga koji je nije učinio!

Na ovaj način i pomenuti trgovci i svi seljani, nakupili su tolike sume novaca, koliko ni u snu nisu sanjali da će ikada imati, pa već, nisu znali šta sa ovim bogastvom da rade. Seljačka momčad kupovali su po trgovinama: armunike, klarinete i druge sprdnje, po 100 kruna komad. Seljanke su za odelo kupovale svilene štofove po 100 kruna metar, a cipele plaćale po 300 kruna. I nema nikakve sumlje, da su svi oni želeli, da ovo i ovakovo stanje ostane u zemlji što duže, što nisu ni krili.

Božidar (Božo) K. Maršičanin

ZEMUN
ELEKTRIČNA ŠTAMPARIJA JOSIPA SABO
1919.